

Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika. 407 str.

Temeljno gibalno evropskega hrepenenja je izguba ali oddaljenost zaželenega; močna želja po njegovi izpolnitvi pa je neusahljivi vir umetniških inspiracij. Zapis izseljenske literature v tem hrepenenjskem modelu oblikuje zelo enostavno in ponavljajočo se podobo – njegovo hrepenenje je vedno usmerjeno proti domovini.

Izseljenska književnost se nam tako lahko zazdi zaradi enakomotivnih prvin in podobnih idejnih zasnov zelo šablonska, česar poglobljena literarnozgodovinska raziskava, za razliko od literarne kritike, ne more več zamaščati. Pri vrednotenju zdomske literature pa ne smemo pozabiti na njen posebni položaj ohranjanja identitete in razkrivanja lastne intimne ob spremenjenih (največkrat nezaželenih) pogojih življenja. Takšno dihotomijo literarne presoje upoštevajo vsi raziskovalci v monografiji *Slovenska izseljenska književnost 3: Južna Amerika* (1999). V literarnih delih slovenskih zdomcev opazijo neinovativnost in stilno neuskkljenost oziroma razpršenost, vendar se zaradi velike senzibilnosti rajši izognejo poglobljeni literarnoteoretski sodbi in poudarjajo pristnost piščevih občutij, zaradi dostopnosti najširšemu krogu bralstva pa njihovo prepričljivost. Na osnovi nekaterih literarnih del z visoko umetniško vrednostjo opravičujejo temeljito analizo njihovih celotnih opusov.

Razlog za takšen znanstven pristop je v sami trilogiji večkrat pojasnjen, še najbolj eksplicitno ga je razvezala Helga Glušič v sklepni misli (358): »Raziskava književnosti slovenskih izseljencev ni le izraz znanstvene zagnanosti in potrebe po strokovni informaciji, temveč **odraz spoštovanja** do vsega v izseljenstvu ustvarjenega kulturnega in predvsem književnega bogastva. **Strožje vrednotenje kulturne dejavnosti** in posebej književnosti, ki nastaja v izseljenstvu, je zaradi tega mnogo **težje** in **zahtevnejše**, čeprav je iz obsežnega gradiva mogoče in potrebno poudariti tiste izstopajoče dogodke in osebnosti, ki sodijo v vrhove slovenskega izseljenskega literarnega ustvarjanja.« (poudarila A.Z.S.)

Zdomski literaturi se znanstveno lažje približamo z nadčasovne perspektive, ki ustvarjanje naših izseljencev primerja z (zaradi diskriminacije) »manjšinsko literaturo.«¹ Literarni kriteriji pregledovanja njene ustvarjalnosti se morajo

¹ O načinu delovanja manjšinske književnosti, kamor prištevamo tudi »literaturo žensk« in ustvarjanje različnih narodnostnih skupnosti, so pisale: Rada Iveković, Sudbina »slabog« subjekta i kritika »nastajanja ženske«, *Književnost*, 41 (1986), št. 8–9; Nina Pelikan Strauss, Rethinking Feminist Humanism, *Philosophy and Literature*, 14 (1990),

od »večinske« literature razlikovati: sledijo njenim razvojnim fazam uveljavitve. Tako so začetne publikacije in knjižne objave bolj dokumentaristične, nase glasno opozarjajo s provokativnostjo, največkrat izraženo v radikalno drugačnem družbenopolitičnem prepričanju. Do uveljavitve in javne potrditve označuje prve zapise prezrte² književnosti popisovalna strast, s katero hočejo umetniki ali raziskovalci čim bolj natančno zabeležiti literarno ustvarjanje, ki je bilo prej širšemu krogu javnosti neznano, zamolčano ali narobe predstavljeno. Ker monografija vključuje tudi drugo, primerjalno, redukcijsko in vrednotenjsko fazo, se uspešno približuje svojemu končnemu cilju: vključitvi izseljenske književnosti v širši kontekst slovenske književnosti. Na tej tretji (zadnji) uveljavitveni stopnji, osvobojeni različnih predsodkov (predvsem političnih), pa bo potrebno kriterije izbire v slovenski literarni kanon poostriti, predvsem pa se znebiti sentimentalne strpnosti.

Kvaliteta predstavljenih literarnih del je vplivala tudi na izbor in razmerje znanstvenih metod raziskovalcev. Pri zelo okornih in stereotipnih ustvarjalnih poskusih izseljencev so se avtorji monografije posvetili bolj biografiji, da bi s pestrostjo družbenopolitične in kulturne aktivnosti opravičili svoj izbor, za vse pa je značilna (z vključevanjem v slovenski kontekst sta izjema le Taras Kermauner in Helga Glušič) odsotnost primerjalne metode. Filozofsko metodo je v interpretaciji izseljenske dramatike uspešno vključil Taras Kermauner, motijo le njegovi zaključki posameznih razprav, ki s svojo meditativno nedorečenostjo kršijo okvir znanstveno zastavljene študije.

Knjiga *Slovenska izseljenska književnost 3* je kronološko razdeljena na dva večja segmenta: Literarno delo južnoameriških Slovencev pred 2. svetovno vojno in Povojna slovenska književnost v Južni Ameriki. Starejša zdomska literatura je urejena po dvodelni zvrstni tipologiji (proza, poezija), novejša pa po tridelni (proza, poezija, dramatika). O prozi prvega dela je pisala Irene Mislej, poeziji pa se je posvetila Zora Tavčar. Irene Mislej začne prozni pregled z navajanji časopisov (*Jadran*, *Gospodarstvo*), glasil in revij (*Moje versko življenje*, *Njiva...*) ter njihovih sodelavcev. Kot razlog za relativno skromno literarno

št. 2; Sandra M. Gilbert in Susan Gubar, *Sexual Linguistics: Gender, Language, Sexuality*, *New Literary History*, 16 (1985).

² Težke okoliščine nastanka zdomske literature in začetništvo v novi državi je Janja Žitnik v Uvodu k prvi knjigi (18) s stališča kulturnega in narodnoohranjevalnega pomena primerjala z začetki slovenstva v reformaciji ali s skoraj analognim pomenom čitalniške kulture na Slovenskem.

udejstvovanje navaja pomanjkanje rednih glasil in pravih priložnosti za razvoj vrhunškega kulturnega življenja. Tudi Zora Tavčar v uvodu v razdelek Poezija, kjer povzame ugotovitve svoje raziskave, predvideva, da bi nešolana, a literarno zagnana populacija bolj napredovala, če bi se Slovenci v pionirskih letih naseljevanja v Južno Ameriko združili v okviru zahtevnejše literarne revije, ki ne bi podpirala in razvijala samo narodnobuditeljske in verskovzgojne naloge. Pesnike predvojne generacije (ustvarjali so v letih 1930–1945) imenuje celo stihoklepci (46), vendar o njihovem pesnjenju razmišlja spoštljivo, saj jih je v tujino prignala ekonomska kriza, Primorce pa tudi beg pred fašizmom. Ta val izseljencev so sestavljali večinoma nižji socialni sloji, katerih literarni zapisi prav zaradi manjše literarne osveščenosti ne morejo biti izvirni.

Zora Tavčar je avtorje, ki so pisali v argentinski tisk omenjenega obdobja, razdelila v dva sklopa. V prvem so predstavljeni trije pesniki, ki so zbrali svoje objavljene in neobjavljene pesmi v rokopisni in tipkopisni zbirki (David Fortunat Doktorič, Ivan (Jan) Kacin, Bogomil Trampuž Bratina), drugi sklop pa obravnava ostale pesnike in pesnice ter sodelavce tedanjega argentinskega slovenskega tiska.

Drugi del knjige z naslovom Povojna slovenska književnost v Južni Ameriki je obsežnejši, saj zajema povojno generacijo, s katero se je slovensko kulturno življenje znatno obogatilo. Martin Jevnikar, avtor študije o prozi, pregleda literarno ustvarjanje izseljencev po rodovih. V prvi rod zdomske literature prišeste ustvarjalce, ki so zapustili Slovenijo leta 1945, v drugega približno deset let mlajše sodelavce. Ti so se lahko vključili v urejeno kulturno delovanje v Argentini, ki je pritegnilo tudi vodilne ustvarjalce z drugih celin. V tretji rod pa je Martin Jevnikar uvrstil vse ustvarjalce, ki so se rodili po letu 1920.

Njegov izčrpen zgodovinski pregled začetkov, kulturnega organiziranja in delovanja ne poda nekega preglednega načrta proznih ustvarjalcev, ampak se bolj ukvarja z urednikovanji in izdajanji naslednjih publikacij: lista *Svobodna Slovenija* (1941), zbornika *Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949*, revije *Meddobje* in informativnega glasila *Glas Slovenske kulturne akcije*. Osrednjo pozornost pa posveti šestnajstim pisateljem, pri katerih ga zanima tudi izvenkulturna dejavnost.

Helga Glušič preuči poezijo (v razdelku Poezija) glede na pesniške zbirke, pesnikova pomembna obdobja (»begunstvo«, službovanje, obiski in izleti), pogosto pa pesniška dela razvrsti tematološko. V uvodu v svojo raziskavo poudari, da so najstarejši zdomske pesniki izšli iz dominsvetovske duhovne tradicije. Iz nje izvira tudi poezija Tineta Debeljaka, ki je v zdomske poezijo uvedla tema-

tiko domovine in tragičnega slovesa od nje. Pesniško obliko in njeno sporočilo so sprostili šele novi tokovi (pesniki France Papež, Tine Debeljak ml., Vinko Rode). V njihovih pesmih se je poetični svet odprl argentinski pokrajini, kar je poezijo oplemenitilo, poglobila pa so jo socialna in bivanjska vprašanja. Najbolj odkrito, igrivo in ustvarjalno izpovedujejo svoj notranji svet (njihov resnični dom) predstavniki najmlajše generacije, ki se včasih rajši izpovejo v španskem jeziku.

V zadnji raziskavi (Dramatika) izpostavi Taras Kermauner tematološko podobnost dram: vsaj polovica jih zajema snov iz dogodkov druge svetovne vojne in njenih posledic. Meni, da so žanrsko enakopravne dramam iz NOB, za katere tudi velja, da nimajo umetniške vrednosti. Medtem ko so se drame NOB igrale že med samo vojno, so bile drame slovenske politične emigracije v Argentini (SPED) napisane šele po vojni. Taras Kermauner ocenjuje, da jih je premalo za pregledno razvrstitev, čeprav zastopajo isto pomensko strukturo – socialno verski kolektivizem. Razprava kljub želji po »objektivnosti« prehaja v pomensko in versko presojo, celo v sodbe – na to nas avtorefleksivno opozori Kermauner sam.

Najkrajši razdelek Literarno ustvarjanje slovenskih izseljencev v španskem jeziku se zdi zaradi svoje kratke dodatne informacije o najmlajšem rodu, ki piše v španskem jeziku (npr. priznana pisateljica Vlady Kociancich) nepotreben, saj je bila ta logična posledica jezikovne asimilacije omenjena že v prejšnjih uvodnih besedah. Tehtnejše in bližje informativnosti je obsežnejše poglavje *Biografije in bibliografije*. V njem so namreč zbrani vsi pomembni življenjepisni podatki, ki zaradi usmerjenosti raziskav na literarno delo niso zajeti v osrednjih poglavjih.

Sklepna misel Helge Glušič v *Slovenski izseljenski književnosti* (od str. 357–360) pomaga bralcem, da si v množici podatkov ustvarijo (ali potrdijo) svojo pravo izbiro najbolj zanimivih in kvalitetnih literarnih del. Avtorica med ustvarjalci prvega vala izpostavi pesniški delež Davida Fortunata Doktoriča, v kulturnem delovanju drugega vala pa poudari publicistično, poetično in organizacijsko dejavnost literarnega zgodovinarja Tineta Debeljaka. Od pripovednikov v tem valu posebej »pohvali« Ruda Jurčeca, od dramatikov Zorka Simčiča ter pesnike Franceta Papeža, Vinka Žitnika in Vinka Rodeta.

Življenje izseljencev, zaznamovano z domotožjem, je narekovalo najprej neinovativne, zgolj narodnoosveščevalne literarne izdelke. Šele drugi val zdomcev je bolj prisluhnil novemu, drugačnemu geografskemu okolju in ustvaril ne navadna, zanimiva in kvalitetna literarna dela. Vse tri knjige raziskave *Slovenska*

izseljenska književnost so jih dovolj natančno predstavile slovenski javnosti. Zdaj čakajo samo še na enakopravno vključitev v slovensko literarno tradicijo.

Alojzija Zupan Sosič

Irena Gantar Godina, ur., **Intelektualci v diaspori**: Zbornik referatov simpozija »100. obletnica rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori«, Portorož, Slovenija 1.–5. septembra 1998. ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Založba ZRC, Ljubljana 1999, 248 str.

Široko zasnovan, dobro pripravljen in zelo odmeven simpozij z ugledno mednarodno udeležbo, ki ga je v naslovu omenjem kraju in času pripravil Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, je vzel pod drobnogled zelo zanimivo in še vse premalo proučeno vprašanje življenja in dela intelektualcev zunaj matične države. Težišče je bilo seveda na slovenskih intelektualcih, prispevki neslovenskih avtorjev pa so odprli zanimive in dragocene primerjave z izkušnjami iz nekaterih drugih držav.

Še kaki dve desetletji nazaj je bil za tedanja uradno politiko v matični Sloveniji skoraj edini sinonim za »dobrega« izseljenskega intelektualca publicist, književnik in politik Louis Adamič, ki je bil vsaj na prvi pogled »najljubši izseljenski sin« novi jugoslovanski/slovenski komunistični totalitarni oblasti. Adamič je bil kot posledica tega v zadnjih desetletjih nedvomno daleč najboljše proučeni slovenski izseljenec. Tudi portoroški simpozij, ki je značilno posvečen stoletnici njegovega rojstva, ter za njim zbornik mu namenjata še vedno daleč največ pozornosti od vseh izseljenskih osebnosti: simpozij v večji ali manjši meri vsaj devet in zbornik vsaj pet prispevkov. Do omenjene razlike je prišlo zato, ker so štiri izmed referatov iz Adamičevega sklopa, ki so jih pripravili Janja Žitnik, Rozina Švent, Tine Kurent in France Adamič, objavili že prej na drugem mestu, in sicer v 9. številki revije *Dve domovini/Two Homelands* v letu simpozija 1998. V zborniku jih je objavljenih nadaljnjih pet. Tako piše Mirko Jurak o sodelovanju Adamiča s publicistom in politikom Vatrom Grillom, Mihael Kuzmič o pastoru, teologu in zgodovinarju Jožetu Miheliču (1902–1989) kot o Adamičevem prijatelju, madžarski politolog in velik poznavalec slovenske zgodovine in sodobnih vprašanj Imre Szilagy o primerjavi zavzetosti za lastni narod Louisa Adamiča in madžarskega izseljenskega intelektualca Ozskarja Jaszija, Matjaž Kle-